

36. Odesskaya gazeta [Odesskaya newspaper]. – 1943. – 12 yanvaryya.
37. Odesskaya gazeta [Odesskaya newspaper]. – 1943. – 15 marta.
38. Odesskaya gazeta [Odesskaya newspaper]. – 1943. – 16 yanvaryya.
39. Odesskaya gazeta [Odesskaya newspaper]. – 1943. – 5 sentyabrya.
40. Odesskaya gazeta [Odesskaya newspaper]. – 1943. – 15 oktyabrya.
41. Ostashchuk V. I. Rozvytok medytsyny, medychnoi osvity ta nauky v Odesi v period rumunskoi okupatsii (1941–1944 rr.) / V. I. Ostashchuk [The development of medicine, medical education and science in Odessa during the Romanian occupation (1941–1944 years).] // Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu im. Petra Mohyly kompleksu Kyievo-Mohylianska akad. Seriia Istorychni nauky. – 2009. – T. 100, Vyp. 87. – S. 78–82.
42. Schetnikov V. P. Odesskiy universitet: 1941–1944 godyi / V. P. Schetnikov [Odessa University: 1941–1944 years] // Zapiski Istorichnogo fakultetu. – Odesa, 1999. – Vip. 9. – S. 266–271.

УДК 94(477):314.113 «1940/1960»

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ НАСЛІДКИ РАДЯНСЬКОЇ ПЕРЕСЕЛЕНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ В УРСР (1940–1960-ТІ РР.)

Касьянова Наталія

Стаття присвячена дослідженню впливу переселенської політики радянської влади на соціально-демографічні показники населення місць входу та виходу мігрантів в УРСР в 40–60-ті рр. ХХ ст. Для аналізу обрано соціально-демографічні чинники, що є визначальними у характеристиці переселенців, а саме: статеві-вікова структура, рівень освіченості та соціально-професійний склад, національність. Під час дослідження автор намагався використувати такі невід’ємні частини наукового методу, як об’єктивність, системний аналіз та узагальнення, метод дедукції. Зроблено висновок про недостатню організованість і врахування можливих соціально-демографічних наслідків, що вносило наступні зміни в демографічну ситуацію. Мова йде про поглиблення диспропорції статей, яка виявлялася у чисельному переважанні жінок над чоловіками, особливо у сільській місцевості. Поряд з диспропорцією статей спостерігався й процес постаріння населення в місцях виходу, адже переселенці в першу чергу розглядались державою як реальні та потенційні трудові

ресурси, тому до їхнього контингенту в переважній більшості зараховували молодь. Також автором зроблено висновок про застосування політики переселення з метою денационалізації суспільства – виховання радянського громадянина та фахівців без національності. З'ясовано взаємозв'язок між рівнем освіти переселенців та місцями, в які вони мігрували.

Ключові слова: політика переселення, соціально-демографічні чинники, робоча сила, стать, вік, освіта, професійні якості.

Історія будь-якого суспільства – це завжди історія взаємодії між окремими людьми або групами людей, між державою та її громадянами. Соціальні стосунки – це важлива форма вияву сталих за змістом зв'язків, адже для задоволення своїх потреб і інтересів людина завжди вступає у взаємозв'язок з іншими членами суспільства. Соціальні зв'язки є об'єктивними і залежать від соціальних умов, в яких живуть люди. Проте не завжди те, що є нормою в одному колективі, буде схвально сприйнято в іншому. Більш того, якщо проникнення чужорідних елементів відбувається не м'яко знизу, а згори – планово, цілеспрямовано, без урахування місцевих особливостей та традицій, як це відбувалось в роки здійснення широкомасштабної радянської політики переселення, – це може призводити як до взаємозбагачення культур, так і до асиміляції, а також і до втрати культурної ідентичності, до того ж з обох боків.

Механічний рух населення в 1940–60-ті рр. активно заохочувався державними можновладцями і мав на меті заповнити наявні прогалини в трудових ресурсах тих чи інших сільськогосподарських та промислових регіонах. Вирішення таким чином суто економічних завдань не завжди враховувало можливі соціально-демографічні наслідки таких трудових переселень для місць виходу та входу мігрантів. З огляду на це, автор ставить за мету дослідити вплив переселенської політики радянської влади в 1940–60-ті рр. на соціально-демографічні процеси.

На жаль, ці аспекти радянської політики переселення в історичній літературі не є дослідженими. Попередні умови мешкання формують очікування, впливають на сприйняття нового середовища, соціальну адаптацію та, врешті-решт, на закріплення мігрантів в місцях вселення. В науковій літературі зв'язок між радянською переселенською політикою в УРСР та соціально-демографічними процесами розглядався здебільшого економістами, демографами та правознавцями [14, 10, 11]. Особливості життя в районах попереднього місця мешкання переселенців та після їхнього переселення дослідниками-істориками здебільшого висвітлюються окремо. Наприклад, роботи Ніколаєць Ю. О., Алфьорова М. А. висвітлюють взаємозв'язок організованого набору робітників і демографічної ситуації лише на Донбасі [9; 1]. Поза увагою дослідників зали-

шаються інші географічні райони та соціальні групи, а отже й інші аспекти, пов'язані з особливостями та наслідками політики переселення.

Джерелами для дослідження виступають архівні справи, що зберігаються на полицях у фондах центрального державного архіву громадських об'єднань України, державного архіву Одеської області, а також дані загальносоюзного перепису населення 1959 р. [2].

Під час дослідження соціально-демографічних чинників важливе значення має аналіз ознак, що є визначальними у характеристиці переселенців. Насамперед до таких належать: стать, вік, сімейний стан, місце народження, освіта, заняття, заробітна плата тощо. Разом з оцінкою величини переселень, такі дані дають можливість дослідити якісний склад переселенського контингенту, дозволяють збагатити аналіз впливу переселень на демографічну і соціальну структуру заселення місць виходу і входу.

Незважаючи на те, що організовані переселенці, як і всі мігранти, формувалися з загальної чисельності населення, за своїм складом вони відрізнялися від усього населення і від мігруючого контингенту. В зв'язку з цим переселенські процеси викликали своєрідні зміни в соціально-демографічній структурі населення і зумовлювали відмінності в умовах життя та праці самих переселенців. Контингент переселенців зазвичай характеризується наявністю значної кількості людей молодого віку. Рухливість молоді та її прагнення до змін збігались з інтересами держави, оскільки в системі організованих міграцій переселенці розглядались в першу чергу як трудові ресурси. Зрозуміло, що до таких відносили чоловіків віком від 16 до 59 років та жінок у віці від 16 до 54 років. Крім населення працездатного віку до трудових ресурсів відносили й частину підлітків, яким ще не виповнилось 16 років, і людей старшого віку: чоловіків 60 років і жінок 55 років, які продовжували працювати в народному господарстві [11, 8]. Окремими постановами, залежно від умов праці, до яких залучались переселенці, їхній вік міг істотно обмежуватись. «... спрямовувати на підприємства виключно самотніх у віці чоловіків до 50 років, жінок до 40 років» – значилось в інструкціях Одеської обласної контори з організованого набору робітників [3, 33]. Такі обмеження легко пояснити об'єктивними обставинами. Важкі умови праці на металургійних, машинобудівних заводах та інших підприємствах Донбасу, куди у переважній більшості здійснювали оргнабори, вимагали фізично здорових і витривалих трудівників, до того ж не обтяжених родинними турботами. Отже, з усіх соціально-демографічних характеристик переселенців найбільший інтерес становлять статево-вікова структура, рівень освіченості та соціально-професійний склад.

Вікова і статева структури характеризуються значною динамічністю та приваблюють дослідників не лише з позиції соціальної мобільності тих чи ін-

ших вікових груп, але й з боку впливу на відтворення населення та інші демографічні показники. Вікова структура визначає економічно активний період людського життя і залежну від нього матеріальну забезпеченість. Обстеження переселенців, здійснювані сучасниками в 1960–1970-ті рр., показали, що серед осіб віком 16 і більше років у співвідношенні між чоловіками та жінками спостерігалась рівновага. Щодо статевого складу мігрантів і всього населення, то серед перших переважали чоловіки, а серед других – особи жіночої статі [6, 62]. Кількість жінок, що припадала на 1 000 вибулих чоловіків у загальній міграції, була значно меншою, ніж аналогічний показник у переселенців, а в загальній чисельності населення помітно переважали жінки. Показники співвідношення між кількістю переселених у 1940–1960-х рр. чоловіків і жінок свідчать, що для міст рівновага між статями була порушена за рахунок чисельності переваги чоловіків, для села – жінок. У сукупності механічно вибулих за всіма формами міграції і в селах, і в містах домінували чоловіки. До того ж у містах чоловіки домінували ще більше. Підвищена інтенсивність руху чоловіків сприяла поглибленню утвореної ще в роки Другої світової війни диспропорції статей. До того ж висока міграційна мобільність чоловіків безумовно знижувала їхню трудову активність і, що важливо з погляду відтворення населення, зменшувалась можливість заміжжя сільських жінок.

У сукупності переселенців у різних співвідношеннях традиційно є майже всі вікові групи. Але аналіз вікової структури мігрантів свідчить про поглиблення характерної для міграції закономірності – збільшення серед усіх міграційних категорій груп найбільш активного працездатного віку. За підрахунками дослідниці А. Ф. Загробської, серед мігруючих чоловіків і жінок досить вагомий відсоток становили молоді люди віком від 15 до 29 років – близько 67 % [5, 44]. Це логічно, оскільки, як зазначалося, в умовах радянської системи з ліквідацією приватної власності на засоби виробництва, планової економіки міграція переважно мала організований характер і була в руках держави засобом планового територіального перерозподілу населення з метою найбільш раціонального освоєння природних ресурсів.

Отже, вирішення за допомогою наявних форм і методів територіального перерозподілу трудових ресурсів державних господарчих питань зазвичай не враховувало особливості демографічної ситуації в окремих районах взагалі і особливості статево-вікової структури їхнього населення зокрема та призводило до несприятливого співвідношення між чисельністю чоловіків і жінок. Особливо гостро це відчувалося у селах. Чисельна перевага жінок у деяких місцевостях була не єдиним мінусом переселенської політики. Поряд з диспропорцією статей спостерігався й процес постаріння населення в місцях виходу. Якщо в містах ці негативні зміни у складі населення обумовлювались зниженням

народжуваності та наслідками війни, то в селах вони були викликані, окрім цих причин, значною міграцією із села в місто [10, 3].

Між зміною вікової структури і питомою вагою переселень існує пряма залежність: чим молодший вік, тим сильніший потяг до переміщень. Зазвичай найвища міграційна активність співпадає з віком, коли приймаються найважливіші життєві рішення. Цей період починається після закінчення школи і триває декілька років, впродовж яких молоді люди обирають поміж стаціонарним навчанням і працею, набувають професію, вирішують, де їм жити, створюють сім'ї. Природно, що в цей короткий проміжок часу, коли вибір широкий, молодь прагне максимально реалізувати свої бажання та активно здійснює пошуки. Пошуки супроводжуються переїздами й часто зміною місця роботи, тому вікові піки міграції припадають на 16–24-річну молодь. Молодь мігрує в декілька разів активніше, порівняно з іншим населенням.

Дуже інтенсивно, хоча меншою мірою щодо молоді, мігрують 25–29-річні. В цілому люди молодші 30 років складають основу міграційного потоку. З віком міграційна активність населення швидко знижується. Рідше переїздять особи, що мають дітей, особливо середнього шкільного віку (11–15 років) [7, 92].

Зменшення питомої ваги переселенців старшого віку пояснюється тим, що особи цього віку мають незначну мобільність, що зумовлюється труднощами переїздів, відсутністю успадкованих традицій до переміщень, уподобанням місця проживання, адаптацією до нього тощо, а також умовами переселення. Отже, з віком кількість переселенців зменшується. Аналогічна тенденція спостерігається в інтенсивності повікової рухливості всіх мігрантів і свідчить про вищу міграційну мобільність молодших вікових груп.

З погляду міграції науковий інтерес становить національний склад переселенців як свідчення про існуючі міграційні зв'язки між окремими націями і міграційну мобільність населення УРСР та інших республік Радянського Союзу. На жаль, «провали» інформації, що охоплюють великі часові інтервали, не дають можливості детально і послідовно проаналізувати динаміку міграційних переміщень населення за післявоєнний період у розрізі національностей. Порівняльну інформацію під час дослідження цього питання надають дані перепису населення 1959 р., інформація з витягів заяв переселенців та дані поточного обліку мігрантів за 1940–1960-ті рр. [2].

Зіставлення відомостей цих джерел показує, що контингенти планово переселених і мігруючих за всіма формами переміщення склалися зі злиття багатьох національностей радянської країни. Зокрема, в етнічному складі організовано переселених більшість становили сім'ї, у подружніх парах яких поєднувалися українці як домінуюча для республіки національність, з іншими національностями і народностями СРСР. Змішані шлюби створювали умови для

асиміляції та «перемішування» національного складу мігрантів, посилювали процеси інтернаціоналізації та взаємозбагачення культур. Цей аспект переселенської політики гармонійно вписувався в загальну концепцію державної ідеології Радянського Союзу – формування радянської людини «нової формації». Розбудова нового суспільства вимагала нівелювання індивідуальності, знищення історичної пам'яті народу, що забезпечувалось поряд із принципом наступності поколінь, а враховуючи взаємопов'язаність школи, піонерії, комсомолу та партії, така наступність була можливою в наданні представникам будь-якої національності, незалежно від місць їхнього виходу і входу, рівних прав і можливості участі в суспільному житті країни. Таке переміщення кадрів розглядалось як позитивне, як вияв інтернаціонального характеру й подолання регіонального патріотизму, а головне – відповідало імперській меті: денационалізації суспільства. Логічним запереченням цій тезі може бути думка про вияв демократичності радянської влади по відношенню до своїх громадян. Однак, з урахуванням командно-адміністративної системи управління, справедливим видається висновок про переслідування мети виховання таким чином людини без національності або громадянина Радянського Союзу, людини вірної революційним, бойовим, трудовим традиціям радянського народу [8, 51–54]. Такий підхід усував по суті необхідність зосередження уваги на чисельності та співвідношенні окремих національностей у загальній сукупності мігруючих і в складі організовано переселених сімей. Таким чином, формувалась робоча сила та фахівці без національності.

Серед показників, що належать до соціально-демографічної характеристики переселенців, є їхня загальноосвітня підготовка. Від неї значною мірою залежали культурний та інтелектуальний рівень переселенців, формування їхнього ставлення до умов життя, особливо матеріально-побутового забезпечення та праці, і, як наслідок, визрівання рішення переселитися.

40-ві р. XX ст. відзначились значною кількістю переселенців із сіл. Їх спрямовували як до звичного середовища – у багатоземельні колгоспи з нестачею робочих рук, – так і на промислову відбудову та будівельні об'єкти. Нарadi уповноважених з питань переселення та оргнаборів постійно підкреслювали необхідність здійснення широкомасштабної роз'яснювальної роботи на селі: «До сознания каждого колхозника нужно довести понимание им того, что выполнение пятилетнего плана невозможно без пополнения рабочего класса, а пополнение его идет за счет села» [4, 1]. При здійсненні дослідження виявлена різниця в якості показників за рівнем освіти між сільськими та міськими переселенцями. Невисокий рівень освіти гальмував опанування складних професій, що приваблювали переселенців умовами й оплатою праці. Наявність сім'ї і вік, як правило, стримували перспективи підвищення рівня освіти і можливості до-

сягнення вищих рівнів заробітної плати, які б забезпечували збільшення витрат на утримання сім'ї та виховання дітей. Таким чином, можливо, й непомітно для самих переселенців, рівень їхньої освіти впливав на формування переселенських потоків і, безумовно, позначався на виборі напрямку переїзду в сільські місцевості або в міста. У містах порівняно із селами були більш високі вимоги не лише до загальноосвітньої, а й кваліфікаційної підготовки. І якщо у початковий відбудовчий період головним джерелом оргнабору робітників було сільське населення, то після 1953 р. оргнабір за рахунок некваліфікованої сільської робітничої сили вже не відповідав потребам розвитку народного господарства. Велике будівництво, розвиток промислового виробництва, застосування нової техніки в таких трудомістких галузях, як вугільна, металургійна промисловість, потребували більш кваліфікованої робочої сили, яка забезпечувалась, головним чином, за рахунок міського населення [14, 92].

Невиключними були й протилежні ситуації, коли переселенці із міст у села не відповідали потребам народного господарства, були відірваними від землі та відмовлялися на ній працювати. Так, у березні 1952 р. із Львівської області було спрямовано до колгоспів Херсонської області 105 родин переселенців, 60 з яких виявились робітниками та службовцями, тому відмовились працювати в колгоспах і вимагали надання їм роботи за спеціальністю. Багато хто, не отримавши бажаного, виїздили в інші регіони або повертались у місця виходу [13, 34]. Скоріш за все наявність таких прорахунків під час здійснення переселення можна пояснити бажанням місцевих переселенських органів у будь-який спосіб виконати встановлені урядом плани переселення, адже, незважаючи на добровільність процесу переселення, стовідсоткове їхнє виконання було бажаним та пріоритетним. Нерідко службовці та місцеві інспектори з переселення вдавались до хитроців або навіть застосування адміністративного тиску, що безумовно впливало на якісний склад переселенців.

Сукупність тих, хто не мав спеціальності, змінювалась і залежно від років, коли здійснювались переселення. До неї належали переважно особи з невисоким загальноосвітнім рівнем, які могли виконувати нескладні, непривабливі за змістом сільськогосподарські роботи. Оскільки в сільському господарстві в 1940–1960-ті рр. був ще значний обсяг таких операцій, то переселенці, які не мали спеціальності, без проблем знаходили місця прикладання своєї праці і задовольняли якоюсь мірою потреби в робочій силі сільськогосподарських районів з відносним дефіцитом трудових ресурсів. Наочно якісний склад перших повоєнних сільськогосподарських переселенців демонструє серпнева постановка ДКО за № 6372 від 1944 р. «Про переселення колгоспників в райони Криму», якою визначалась необхідність переселення в райони Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки 3 000 колгоспників та 212 керу-

ючих робітників сільського господарства та спеціалістів, серед яких: голови колгоспів і сільрад, комбайнери, трактористи, механіки, агрономи, зоотехніки, вчителі та лікарі [12, 9]. Як бачимо, в кількісному відношенні значно переважали прості трудівники, на плечі яких і лягав основний тягар відновлювальних робіт. Проте поступово сільське господарство переорієнтовувалось на комплексну механізацію, широке застосування електрики, досягнень хімії тощо, що не могло не відбитись на вимогах, які висували до переселенців. Зрозуміло, що в такому сільському господарстві важко було працювати людям, які не мали високої загальної освіти і спеціальної підготовки. У зв'язку з цим на кінець 1960-х рр. сільськогосподарське виробництво підвищує вимоги до культурно-технічного рівня майбутніх переселенців, бо інтенсивність його була неможливою без подальшого вдосконалення майстерності самих працівників.

Отже, автором для дослідження обрано такі важливі соціально-демографічні показники, як статеві-вікова структура переселенців, рівень їхньої освіти та національний склад. Як можна констатувати з їхнього короткого розгляду, виїзд переселенців вносив вагомі зміни в якісну структуру населення і трудових ресурсів місць входу і виходу. Зокрема, під впливом факторів, що визначались соціально-демографічними особливостями міграцій, змінювався статеві-віковий, освітній, фаховий та інший склад населення. Найважливіше значення з цього погляду мали зміни в статеві-віковій структурі, оскільки вони переважно стосувалися осіб найбільш активного працездатного віку, виробнича діяльність яких пов'язувалась з потребами механізованого сільськогосподарського та промислового виробництва, а також з обслуговуванням тих його процесів, де ще широко застосовувалась фізична праця. Однак, розробка та здійснення державних заходів, спрямованих на вдосконалення організації перерозподілу робочої сили, потребували глибокого економічного аналізу планового перерозподілу кадрів, умов їхнього життя, закріплення в місцях входу, статеві-вікової та професійної структури тощо. Між тим, ці аспекти переселенської політики не завжди враховувались державними переселенськими органами, що призводило до значних зворотних міграційних потоків і негативних демографічних процесів у містах та селах.

Оскільки демографічний чинник є одним із визначальних для забезпечення стабільного та безпечного розвитку держави, перспективи подальшого опрацювання проблеми полягають у засвоєнні досвіду попередніх поколінь при здійсненні сучасної державної демографічної політики.

Abstract

The article is devoted to the impact of the migration policy of the Soviet government on socio-demographic indexes of population in the places of migrants' entering and exiting in the USSR in the 1940-60-ies. Such socio-demographic factors, which are important characteristics of migrants, as gender and age structure, level of education, socio-professional aspect and nationality have been chosen for the analysis. During the research, the author tried to use such integral parts of the scientific method as an objective and systematic analysis, synthesis, method of deduction. The conclusion about the lack of organization and consideration of possible social and demographic consequences has been made. By that time it had done the following changes in the demographic situation. It means the deep differences between the genders, which has manifested in the numerical superiority of women over men, particularly in rural areas. Along with gender imbalance the process of aging population was also been observed, especially in output, as settlers were primarily considered by the state as real and potential workforce, so the majority of young people were enrolled. Also, the author has concluded that the using of migration policy was done with the purpose of denationalization the society as the idea was to educate the soviet citizens and professionals without nationality. It was found the correlation between the level of education of migrants and the places to which they were migrated.

Keywords: migration policy, socio-demographic factors, workforce, gender, age, education, professional quality.

Аннотация

Статья посвящена исследованию влияния переселенческой политики советской власти на социально-демографические показатели населения мест входа и выхода мигрантов в СССР в 40–60-е гг. Для анализа отобраны определяющие социально-демографические характеристики – возрастно-половая структура, уровень образования и социально-профессиональный состав, национальность. Во время исследования автор пыталась использовать такие неотъемлемые составляющие научного метода, как объективность, системный анализ и обобщения, метод дедукции. Сделан вывод о недостаточной организованности и учете возможных социально-демографических переселенческих последствий, что вносило следующие изменения в демографическую ситуацию. Речь идет об углублении диспропорции полов, что проявлялось в количественном доминировании женщин над мужчинами, особенно в сельской местности. Наряду с диспропорцией полов наблюдался и процесс старения населения в местах выхода, так как переселенцы в первую очередь рассматривались государством как реальная и потенциальная рабочая сила, поэтому к их контин-

генту в більшості зачисляли молодёжь. Также автором сделан вывод об использовании политики переселения с целью денационализации общества – воспитания советского гражданина и специалистов без национальности. Выявлена взаимосвязь между уровнем образованности переселенцев и местами, куда они мигрировали.

Ключевые слова: *политика переселения, социально-демографические характеристики, рабочая сила, пол, возраст, образование, профессиональные качества.*

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Алфьоров М. А. Міграційні процеси та їх вплив на соціально-економічний розвиток Донбасу (1939–1959 рр.): монографія / М. А. Алфьоров. – Донецьк: Український культурологічний центр, Донецьке відділення НТШ, 2008. – 192 с.
2. Всесоюзная перепись населения 1959 г. // Демоскоп. – № 89–690. – 6–13 июня 2016 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://demoscope.ru/weekly/ssp/census.php?су=3>
3. Держ. архів Одеськ. обл. – Ф. Р 4917. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 33.
4. Держ. архів Одеськ. обл. – Ф. Р 4917. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 1.
5. Загробская А. Ф. Интенсивность миграции сельского населения, ее последствия и обусловленность / А. Ф. Загробская // Проблемы повышения эффективности использования трудовых ресурсов в сельском хозяйстве УССР. – Полтава, 1972. – С. 43–45.
6. Загробська А. Ф. Організовані переселення в системі міграцій населення УРСР / А. Ф. Загробська. – К.: Наук. думка, 1974. – 112 с.
7. Зайончковская Ж. А. Новоселы в городах (методы изучения приживаемости) / Ж. А. Зайончковская. – М.: Статистика, 1972. – 164 с.
8. Касьянова Н. М. Виховання людини «нової формації» крізь призму радянської повсякденності / Н. Касьянова, М. Бондарев // Збірник тез всеукраїнської наукової інтернет-конференції «Травневі студії: історія, політологія, міжнародні відносини», 20 травня 2016 р., м. Вінниця. – Вінниця: Друк, 2016. – С. 51–54.
9. Ніколаєць Ю. О. Поселенська структура населення Донбасу (етнополітичний аспект динаміки): монографія / Ю. О. Ніколаєць. – К: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – 187 с.
10. Пасхавер И. С. Демографическая политика и распределение трудовых ресурсов села / И. С. Пасхавер // Проблемы повышения эффективности использования трудовых ресурсов в сельском хозяйстве УССР. – Полтава, 1972. – С. 3–9.

11. Смолин Г. В. Управління в галузі перерозподілу трудових ресурсів / Г. В. Смолин. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1976. – 48 с.
12. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 1318. – Арк. 9.
13. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 30. – Спр. 2962. – Арк. 34.
14. Янковская Е. А. Перераспределение трудовых ресурсов / Е. А. Янковская. – К.: Наук. думка, 1978. – 132 с.

References

1. Alforov M. A. Mihratsiini protsesy ta yikh vplyv na sotsialno-ekonomichnyi rozvytok Donbasu (1939–1959 rr.). Monohrafiia / M. A. Alforov – Donetsk: Ukrainskyi kulturolohichnyi tsentr, Donetske viddilennia NTSh, 2008. – 192 s.
2. Vsesoyuznaya perepis naseleniya 1959 g. // Demoskop. – # 89–690. – 6–13 iyunya 2016 g. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: [http://demoscope.ru/ weekly/ssp/census.php?cy=3](http://demoscope.ru/weekly/ssp/census.php?cy=3)
3. Derzh. arkhiv Odesk. obl. – F. R 4917. – Op. 1. – Spr. 2. – Ark. 33.
4. Derzh. arkhiv Odesk. obl. – F. R 4917. – Op. 1. – Spr. 11. – Ark. 1.
5. Zagrobskaya A. F. Intensivnost migratsii selskogo naseleniya, ee posledstviya i obuslovlennost / A. F. Zagrobskaya // Problemyi povyisheniya effektivnosti ispolzovaniya trudovih resursov v selskom hozyaystve USSR. – Poltava, 1972. – S. 43–45.
6. Zahrobska A. F. Orhanizovani pereseleennia v systemi mihratsii naselennia URSSR / A. F. Zahrobska. – K.: Nauk. dumka, 1974. – 112 s.
7. Zayonchkovskaya Zh. A. Novoselyi v gorodah (metodyi izucheniya prizhivaemosti) / Zh. A. Zayonchkovskaya. – M.: Statistika, 1972. – 164 s.
8. Kasianova N. M. Vykhovannia liudyny «novoi formatsii» kriz pryzmu radianskoi povsiakdennosti / N. Kasianova, M. Bondariev // Zbirnyk tez vseukrainskoi naukovoï internet-konferentsii «Travnevi studii: istoriia, politolohiia, mizhnarodni vidnosyny», 20 travnia 2016 r., m. Vinnytsia. – Vinnytsia: Druk, 2016. – S. 51–54.
9. Nikolaiets Yu. O. Poselenska struktura naselennia Donbasu (etnopolitychnyi aspekt dynamiky): monohrafiia / Yu. O. Nikolaiets. – K.: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2012. – 187 s.
10. Pashaver I. S. Demograficheskaya politika i raspredelenie trudovih resursov sela / I. S. Pashaver // Problemyi povyisheniya effektivnosti ispolzovaniya trudovih resursov v selskom hozyaystve USSR. – Poltava, 1972. – S. 3–9.
11. Smolyn H. V. Upravlinnia v haluzi pererospodilu trudovykh resursiv / H. V. Smolyn. – K.: T-vo «Znannia» URSSR, 1976. – 48 s.
12. TsDAHOU. – F. 1. – Op. 23. – Spr. 1318. – Ark. 9.
13. TsDAHOU. – F. 1. – Op. 30. – Spr. 2962. – Ark. 34.
14. Yankovskaya E. A. Pereraspredelenie trudovyih resursov / E. A. Yankovskaya. – K.: Nauk. dumka, 1978. – 132 s.